

EURÓPAI JOGI FÓRUM

A választottbírói kikötés tisztességtelensége fogyasztói szerződésekben

A Kúria 2013. október 15-én 3/2013. Polgári jogegységi határozatával¹ tisztességtelenné nyilvánította bármely választottbírói kikötését a fogyasztói szerződésekben, ha a kikötés általános szerződési feltételekben, vagy egyedileg meg nem tárgyalt feltételekben szerepel.² Ennek az írásnak a célja az, hogy elemző megközelítésben bemutassa e jogegységi határozatot, továbbá a magyar jog hatálya alá tartozó választottbírói eljárásokra nézve levonja a jogegységi határozatból adódó eljárás jogkövetkezményeket.

A jogegységi határozat indokolása, meglehetősen tömörséggel, lényegében egyetlen momentumra vezeti vissza a választottbírói kikötések tisztességtelenségét, ami a következő.

„A Vbtv. 3. § (1) bekezdés szerint választottbírói eljárásnak a bírósági peres eljárás helyett van helye, vagyis hatályos jogunkban a választottbírói kikötés kizárólagos, mindig kizárja a rendes bírói út igénybevételét. A választottbírói kikötés tisztességtelenségét tehát éppen a kizárólagossága alapozza meg, vagyis az, hogy a rendes bírói utat kizárja és ezáltal a fogyasztót az igényérvényesítési lehetőségeiben korlátozza.”

E kijelentés nem értelmezhető másként, minthogy a tisztességtelenség a jogvitának a rendes bírói út helyett választottbírói útra terelésében rejlik. A rendes bíróságok előtti jogérvényesítés lehetőségéről való lemondás, s ezzel egyidejűleg egy alternatív vitarendezési módozat kikötésének aktusa az, amit a Kúria önmagában tisztességtelenségnek tekint.

Nem tér ki arra a jogegységi határozat, hogy miért tekinti a rendes bírói útról való lemondást eleve jogellenesnek, mikor azt az Alkotmánybíróság több határozatában a bírósághoz való fordulás joga lényegi részemének tekintette:

„Az Alkotmány 57. § (1) bekezdésében biztosított alapjog negatív oldalából, a bírósághoz fordulás jogának negatív aspektusából és a szerződési szabadság alkotmányos jogából következik, hogy a szerződő feleknek joguk van arra, hogy egyező szerződési akarattal bizonyos jogszabály által biztosított lehetőségekről kifejezetten lemondjanak, illetőleg a törvényes lehetőségek igénybevételét – amennyiben azok nem feltétlen érvényesülést kívánó rendelkezések – megállapodásukkal kifejezetten kizárják. Vagyis az Alkotmány 57. § (1) bekezdésében biztosított alapjog negatív oldalát – a bí-

rósághoz fordulás jogáról való lemondást – a szerződő felek a szerződés elemévé is tehetik. Az 57. § (1) bekezdésébe foglalt alapjog negatív vonatkozása eszerint nemcsak úgy gyakorolható, hogy a fél jogai érvényesítése érdekében nem fordul bírósághoz (pl. követelését hagyja elévülni), de úgy is, hogy egy konkrét jogviszonyban e joglemondását megállapodásba, szerződésbe foglalja. Az Alkotmánybíróság álláspontja szerint a szerződő feleknek ilyen joga jogvitájuknak szerződéssel választottbírói útra terelése. Ez a jog éppen azt jelenti, hogy a szerződő felek lemondanak a bírói úthoz való jogukról, illetőleg a jogorvoslathoz való alkotmányos jogukról, akár úgy, hogy a törvény e joglemondás mellett bizonyos garanciákat biztosít a számukra, akár pedig úgy, hogy joglemondásuk e garanciákra is kiterjed. A bírósághoz fordulás alapjogának lényegéhez tartozik e jogról való lemondás szerződésbe foglalhatósága is valamely konkrét jogviszonyban vagy eljárásban.”³

Feltehetően a jogegységi határozat sem kívánt gyökeresen elszakadni ettől a megközelítéstől, azaz nem szándékozott megtagadni az elismerést az alapjog negatív aspektusától. Noha kifejtés hiányában hálátlan küldetés találgatni a döntés motívumait, mégis megkockáztatható, hogy a jogegységi határozat nem a joglemondás tényére, hanem formájára, módjára vezette vissza a választottbírói kikötések tisztességtelenségét a fogyasztói szerződésekben, vagyis feltehetően azért tekintették az ilyen kikötéseket tisztességtelenségnek, mert általános szerződési feltételekben szerepelnek, mely esetekben a konszenzus ’haloványabb’, kevésbé feltételvezető, hogy a feltételek elfogadása tudatos és informált döntés eredménye a fogyasztó részéről. Valószínűbb tehát az az értelmezés, hogy a Kúria a bírósághoz fordulás jogát nem tételezte olyan jogként, melyről egyáltalán ne lehetne lemondani szerződéssel, csak e joglemondás bizonyos formáját minősítette jogellenesnek (tisztességtelenségnek).

Ez az értelmezés elhárítja ugyan az alkotmányos szintű védelemben részesülő szabállyal való ütközés veszélyét, azonban egyúttal felveti a következő problémát. Ha a jogszabályokban biztosított jogokról való lemondást annak formája, hordozóeszköze teszi tisztességtelenné, akkor ebből az következne, hogy minden joglemondás tisztességtelen, ha általános szerződési feltételekben kerül rögzítésre. Így – a *reductio ad ab-*

surdum módszerével – akár oda is eljuthatunk, hogy a Ptk. dispozitív szabályaiban a fogyasztónak, mint szerződő félnek biztosított bármely jog korlátozása tisztességtelennek⁴ tekinthető, hiszen a korlátozó szerződéses rendelkezés hiányában a kérdéses jog megilletné a fogyasztót.⁵

A következőkben azt vizsgálom meg, hogy az általános szerződési feltételekben szereplő választottbírói kikötések bármely további feltétel nélküli tisztességtelenné nyilvánítása összhangban van-e az Európai Unió Bíróságának gyakorlatával, továbbá azt, hogy a jogszabályokban a fogyasztóknak biztosított jogokról való lemondás, illetve ezek korlátozása önmagában megalapozza-e a tisztességtelenség megállapítását az európai uniós joggyakorlat fényében. Az uniós esetjog relevanciáját az alapozza meg, hogy a fogyasztói szerződések tisztességtelen kikötéseire vonatkozó szabályozásunk alapját, hátterét egy uniós jogforrás képezi, a fogyasztóval kötött szerződésekben alkalmazott tisztességtelen szerződési feltételekről szóló, 1993. április 5-i 93/13/EGK tanácsi irányelv.

Az Európai Unió Bírósága – az irányelvvel kapcsolatos kezdeti gyakorlatától eltekintve⁶ – egy szerződéses kikötés tisztességtelenségét közvetlenül nem ítéli meg, ezt a feladatot a tagállami bíróságokra testálja, ő maga csak szempontokat ad ehhez a döntéshez.⁷ Ennek ellenére a szempontok megadásának módszerével is lett volna alkalma sugallni azt az álláspontot, hogy a választottbírói kikötések minden esetben, bármely körülménytől függetlenül tisztességtelennek tekintendők az irányelv alapján, ugyanis több⁸ eléje került ügy is választottbírói kikötések tisztességtelensége esetén követendő eljárásra vonatkozott, noha a tagállami bíróságok közvetlenül nem tettek fel kérdést a választottbírói kikötések tisztességtelenségével kapcsolatban. Ezekből az ítéletekből nem vonható le olyan következtetés, hogy az Európai Unió Bírósága eleve tisztességtelennek tekintene minden választottbírói kikötést. Ez nem is illeszkedne a Bíróság joggyakorlatába, az ugyanis a tisztességtelenség megítélését komplex értékelés tárgyává teszi.

Az irányelv 3. cikkének (1) bekezdése alapján a tisztességtelenség megítélésének kulcsmozzanata az, hogy az adott kikötés jelentős egyenlőtlenséget szül-e a felek jogai és kötelezettségei tekintetében a fogyasztó hátrányára. E fordulat tartalmát az EUB a következőképpen bontotta ki:

„Márpedig, amint az indítványa 71. pontjában a főtanácsnok is rámutatott, annak megállapításához, hogy valamely feltétel a felek szerződésből eredő jogaiban és kötelezettségeiben „jelentős egyenlőtlenséget” idéz-e elő a fogyasztó kárára, különösen a nemzeti jognak a felek ezirányú megállapodása hiányában irányadó szabályait kell figyelembe venni. Ilyen összehasonlító vizsgálat alapján ítélni lehet a nemzeti bíróság, hogy adott esetben a szerződés mennyiben hozza a hatályos nemzeti jogban szabályozottnál kedvezőtlenebb jogi hely-

zetbe a fogyasztót. Hasonlóképpen célszerűnek tűnik az említett fogyasztó jogi helyzetének vizsgálata abból a szempontból, hogy milyen eszközök állnak a rendelkezésére a nemzeti szabályozás alapján ahhoz, hogy megszüntesse a tisztességtelen feltételek alkalmazását.”⁹

Az EUB szerint „[...] a jelentős egyenlőtlenség bekövetkezéséhez nem feltétlenül szükséges, hogy a valamely szerződési feltétellel a fogyasztóra hártott költségek ez utóbbi szempontjából a szóban forgó ügylet összegéhez képest gazdaságilag jelentősek legyenek, hanem ez az egyenlőtlenség eredhet önmagában abból, hogy kellően súlyos mértékben sérül a fogyasztónak mint szerződéses félnek az alkalmazandó nemzeti rendelkezések szerinti jogi helyzete, akár úgy, hogy szűkebbé válik azon jogok tartalma, amelyek e rendelkezések alapján a szerződésből fakadóan megilletik, akár úgy, hogy korlátozzák e jogok gyakorlását, akár úgy, hogy olyan további kötelezettséggel terhelik, amelyet a nemzeti szabályok nem írnak elő; annak értékelése során, hogy esetlegesen fennáll-e jelentős egyenlőtlenség, a kérdést előterjesztő bíróságnak figyelembe kell vennie a szerződés tárgyát képező áru vagy szolgáltatás természetét, és alapul kell vennie a szerződés megkötésének valamennyi körülményét, valamint az összes többi szerződéses feltételt.”¹⁰

Ezt a komplex megközelítést követte az EUB a *Sebestyén* ügyben¹¹ is, ahol a Szombathelyi Törvényszék közvetlenül arra kérdezett rá, hogy tisztességtelen-e a Pénz- és Tőkepiaci Állandó Választottbírói kikötése fogyasztói szerződésben. Az EUB erre a következő választ adta: „[...] annak megállapításához, hogy valamely feltétel a felek szerződésből eredő jogaiban és kötelezettségeiben „jelentős egyenlőtlenséget” idéz-e elő a fogyasztó kárára, különösen a nemzeti jognak a felek ez irányú megállapodása hiányában irányadó szabályait kell figyelembe venni. Ilyen összehasonlító vizsgálat alapján ítélni lehet a nemzeti bíróság, hogy adott esetben a szerződés mennyiben hozza a hatályos nemzeti jogban szabályozottnál kedvezőtlenebb jogi helyzetbe a fogyasztót.”¹² „[...] [A]z érintett nemzeti bíróság többek között köteles:

– megvizsgálni, hogy a kérdéses feltétel tárgya vagy hatása az-e, hogy kizárja vagy gátolja a fogyasztó jogainak érvényesítését peres eljárás kezdeményezése vonatkozásában, vagy más jogorvoslati lehetőség igénybevételeiben, és

– figyelembe venni azt, hogy a szóban forgó szerződés megkötése előtt a fogyasztó számára a választottbírói eljárás és a rendes bírósági eljárás közötti különbségre vonatkozóan nyújtott általános tájékoztatás önmagában nem zárhatja ki e feltétel tisztességtelen jellegét.”¹³

Álláspontom szerint a fentiek alapján egy választottbírói kikötés tisztességtelenségének vizsgálatakor nem mellőzhető a kikötött konkrét választottbírói eljárás és a kikötés hiányában érvényesülő rendes bírósági út érdemi összehasonlítása abból a szempontból, hogy a fogyasztó hátrányosabb jogi helyzetbe kerül-e a választottbírói eljárásban valamilyen érdemi szem-

pontból.¹⁴ Önmagában a rendes bírói út kizárása még nem okoz ilyen hátrányt, mivel helyette rendelkezésre áll a választottbírói jogérvényesítés lehetősége. A fogyasztót érő hátrány a két jogérvényesítési rezsim különbözőségéből fakadhat, vagyis a választottbírói eljárás olyan speciális jellemzőjéből, mely a fogyasztót indokolatlanul kedvezőtlenebb helyzetbe hozza a rendes bírói eljáráshoz képest.

Ilyen összehasonlítást ennek az írásnak a keretében nincs lehetőség elvégezni, de érdemes megemlíteni néhány olyan szempontot, melyet a fentiekben tárgyalt ügyek felvetettek, mert jól példázzák az összehasonlító szemléletet.

Így pl. a jogegységi határozat bevezetője hivatkozik a Fővárosi Törvényszék határozatára, mely szerint a választottbírói kikötés azért tisztességtelen, mert a választottbírói eljárásban költségkedvezmény nem adható. Az Asturcom Telecomunicaciones ügyben a tagállami bíróság a választottbírói kikötés tisztességtelenségét arra vezette vissza, hogy a választottbírói szék helyére történő utazásnak a fogyasztó által viselt költsége magasabb volt, mint az alapeljárás tárgyát képező összeg, továbbá e szék hely jelentős távolságra található a fogyasztó lakóhelyétől, és ez nem szerepel a szerződésben, végül e választottbírói maga dolgozza ki azokat a szerződéseket, amelyeket a távközlési vállalkozások ezt követően alkalmaznak.¹⁵ Hasonló összehasonlítást végzett maga az EUB a VB pénzügyi Lízing ügyben, ahol az illetékességi alávetés tisztességtelenségének vizsgálatában releváns szempontként kezelte a következőket. A vitatott kikötés egy olyan bíróság kizárólagos illetékességét mondta ki, amely nem az alperes állandó lakóhelye szerinti bíróság, és nem is a felperes szék helye szerinti bíróság, hanem olyan bíróság, amely ez utóbbi szék helyéhez közel található mind földrajzi szempontból, mind a közlekedési lehetőségeket tekintve. Ennek révén az a kötelezettség hárult a fogyasztóra, hogy a lakóhelyéhez képest esetleg távoli bíróság kizárólagos illetékességének vesse alá magát, ami megnehezíthette megjelenését a bíróság előtt. Megjegyzi az EUB, hogy a kis perértékű perek esetében a fogyasztónak a bíróság előtt való megjelenésével járó költségek visszatartó hatásúak lehetnek, és arra indíthatják a fogyasztót, hogy teljesen lemondjon a bírósághoz fordulás lehetőségéről vagy a védelemtől. Továbbá az ilyen kizárólagos illetékességi kikötés az eladó vagy a szolgáltató számára lehetővé teszi, hogy a szakmai tevékenységéhez kapcsolódó valamennyi jogvitát egyetlen, nem a fogyasztó lakóhelye szerint illetékes bíróság előtt összesítsen, ami a szervezeti képviseletét is megkönnyíti, és az ezzel összefüggő költségeit is csökkenti.¹⁶ Noha ez az ügy nem választottbírói kikötést érintett, mégis szemléltetni képes azt a módszert, amely egy kikötés hatásait értékeli.

Végezetül érdemes megemlíteni azt is, hogy az Irányelv Melléklete, amely példálózó jelleggel nevesít olyan szerződési feltételeket, melyek tisztességtelennek tekint-

hetők, *q)* pontjában tisztességtelennek minősíti azokat a kikötéseket, melyek kizárják vagy gátolják a fogyasztó jogainak érvényesítését peres eljárás kezdeményezése vonatkozásában, vagy más jogorvoslati lehetőség igénybevetésében, különösen arra kötelezve a fogyasztót, hogy csak jogszabályi rendelkezések által nem kötött döntőbírói fordulóhoz fordulhat, jogtalanul korlátozva a rendelkezésére álló bizonyítékokat, vagy olyan bizonyítási terhet róva a fogyasztóra, amelyet az alkalmazandó jog értelmében rendesen a másik szerződő félnek kellene viselnie.

Ennek a rendelkezésnek lehet olyan olvasata, mely szerint a rendes bírói út kizárása minden körülmények között tisztességtelen. Az új (immár hatályos) Ptk. 6:104. §-a (1) bekezdésének *i)* pontja is ezt az értelmezést követi, mivel úgy rendelkezik, hogy fogyasztó és vállalkozás közötti szerződésben tisztességtelennek minősül különösen az a kikötés, amely kizárja vagy korlátozza a fogyasztó peres vagy más jogi úton történő igényérvényesítési lehetőségeit, különösen, ha – anélkül, hogy azt jogszabály előírná – kizárólag választottbírói útra kényszeríti a fogyasztót, jogellenesen leszűkíti bizonyítási lehetőségeit vagy olyan bizonyítási terhet ró rá, amelyet az irányadó jogi rendelkezések szerint a másik félnek kell viselnie. A Ptk. kommentárja ehhez a rendelkezéshez a következő magyarázatot fűzi:

„Az (1) bekezdés *i)* pontja – a Kormányrendelet 1. § (1) bekezdés *i)* pontjától tartalmilag eltérően, ugyanakkor megfelelően az Irányelv Melléklete 1. *q)* pontjának – a Kúria észrevétele folytán kimondja az általános szerződési feltételben, illetve egyedileg meg nem tárgyalt szerződési feltételben szereplő választottbírói kikötés tisztességtelenségét, mivel az kizárja a fogyasztó rendes bírói úton történő igényérvényesítésének a lehetőségét. Mindez nem jelenti azt, hogy a Ptk. ezzel elzárna a választottbírói fordulókat a fogyasztói szerződésekkel kapcsolatos jogvitáktól. Ha ugyanis a felek a szerződéskötéskor egyedileg megtárgyalják a választottbírói kikötést, úgy arra már nem terjed ki az (1) bekezdés *i)* pont szerinti rendelkezés hatálya, és egyúttal ezáltal a fogyasztó is megkapja azt a tájékoztatást, amely alapján felmérheti, hogy mivel jár az, ha a szerződésből eredő jogvita nem rendes bíróság, hanem választottbírói hatáskörébe tartozik.”¹⁷

Álláspontom szerint önmagában az Irányelv Melléklet *q)* pontjának szövegéből még nem következik a rendes bírói út kizárásának tisztességtelensége. A választottbírói kikötést a szöveg csak arra az esetre minősíti a jogérvényesítési lehetőség kizárásának példaként, ha a kikötés olyan választottbírói fordulóhoz vonatkozik, amely jogszabályok által nem kötött. A Vbtv. alapján kikötött választottbírói nyilvánvalóan nem ilyen.¹⁸ A fogyasztó korlátozása „peres eljárás kezdeményezése vonatkozásában, vagy más jogorvoslati lehetőség igénybevetésében” fordulat magyar nyelvű változata véleményem szerint félrevezetően sugallja a „peres eljárás” kifejezés használatával azt, hogy itt a rendes bírói útról lenne szó,

sokkal inkább a jogérvényesítés lehetőségének¹⁹ kizárása vagy korlátozása az, amit az irányelv tisztességtelenségnek minősít.²⁰ Az EUB hivatkozott gyakorlata, vagyis az, hogy nem került sor a rendes bírói út választottbíráskodással való helyettesítésének kategorikusan tisztességtelenségnek nyilvánítására, szintén ezt az értelmezést erősíti.

Bármilyen következtetésre is jutnánk a fentiek alapján a Kúria jogegységi határozatának és az abban értelmezett jogszabályoknak, valamint a mögöttes irányelv EUB általi értelmezésének a viszonyát illetően, az új Ptk. törvényi erőre emelte a Kúria jogértelmezését, így 2014. március 15-től kezdődően a jogi helyzet egyértelművé vált, a jövőre nézve nem vitatható. Ugyan a jogalkalmazó szerveknek az irányelvekkel konform módon kell értelmezniük az átültető jogszabályokat, és ennek során követniük kell az EUB irányelv-értelmezését, de az irányelvtől a törvényalkotó a fogyasztók védelmének erősítése érdekében eltérhet, az irányelv 8. cikke erre felhatalmazást ad, melyet az EUB is megerősített, kimondva azt is, hogy ha az irányelv valamely rendelkezése alapján egy feltétel nem minősülhet tisztességtelenségnek, az adott rendelkezés nem értelmezhető akként, mint amely ezeket a nem tisztességtelen feltételeket kirekesztené az irányelv hatálya alól, következésképpen ezekre a kikötésekre is irányadó a 8. cikk, így a tagállamok a fogyasztók védelme érdekében szigorúbb rendelkezéseket is előírhatnak ezek vonatkozásban, azaz akár megtilthatják ezek alkalmazását.²¹

A továbbiakban azt a kérdést járom körül, hogy mi a teendője a Vbtv. hatálya alá eső választottbírósnak akkor, ha hatáskörét fogyasztói szerződésben kötötték ki, így felmerülhet annak tisztességtelensége (érvénytelensége).

Az a fél, aki meg van győződve arról, hogy a választottbírói kikötés tisztességtelen, nagy valószínűséggel nem fog a választottbíróshoz fordulni, ha valamilyen szerződéses igényt kíván érvényesíteni, hanem közvetlenül a rendes bíróságnál terjeszti elő keresetét, s ott adja elő a kikötés tisztességtelenségével kapcsolatos álláspontját is, ha ellenfele a választottbírói kikötésre hivatkozna. Azzal is számolni kell, hogy a korábbi Ptk. 209/A. §-ának (2) bekezdése szerint a fogyasztó és vállalkozás közötti szerződés részévé váló tisztességtelen szerződési feltétel ugyan semmis, de a semmisségre csak a fogyasztó érdekében lehet hivatkozni. Hasonló szabályt tartalmaz a Ptk. 6:103. § (3) bekezdése is.²² Következésképpen leginkább az fordulhat elő, hogy a vállalkozás indít keresetet a választottbíró előtt, ha bízik a kikötés érvényességében, és az alperesi pozícióba kerülő fogyasztónak nyílik lehetősége hivatkozni a választottbírói kikötés tisztességtelenségére.

Eljárásjogi szempontból egyszerű a helyzet, ha a fogyasztó kellő időben hivatkozik is az eljárás során a kikötés tisztességtelenségére – ebben az esetben a választottbírósnak „csak” döntenie kell ebben a hatás-

körét érintő kérdésben a Vbtv. 24. §-ának (1) bekezdése alapján. Fejtörést az a helyzet okozhat, ha a fogyasztó nem hivatkozik a tisztességtelenségre, vagy egyáltalán nem vesz részt az eljárásban, és semmilyen nyilatkozatot nem tesz. Ilyenkor merül fel az a kérdés, hogy a választottbírósnak milyen fokú és formájú aktivitást kell mutatnia, illetve kell-e egyáltalán aktívan fellépnie a kikötés tisztességtelenségének az eljárás tárgyává tétele érdekében.

A tisztességtelen szerződési kikötésekkel kapcsolatos európai uniós és magyar bírósági gyakorlatban az az elv kristályosodott ki, hogy a tisztességtelen kikötésekkel szembeni védelme a fogyasztóknak nem korlátozódhat az anyagi jogra, hanem annak eljárásjogi vetületei is vannak, vagyis ha eljárásjogi megoldások is szükségesek a fogyasztók védelmének kiteljesítéséhez, akkor ezekkel élni is kell. Az EUB ismétlődő megfogalmazásában:

„E kérdések megválaszolásához emlékeztetni kell arra, hogy az irányelv által létrehozott védelmi rendszer valójában azon az elven alapszik, hogy a fogyasztó az eladóhoz vagy szolgáltatóhoz képest hátrányos helyzetben van, mind tárgyalási lehetőségei, mind pedig tájékozottsági szintje tekintetében, amely helyzet az eladó vagy szolgáltató által előzetesen meghatározott feltételek elfogadásához vezet, anélkül hogy a fogyasztó befolyásolni tudná ezek tartalmát. [...] E hátrányos helyzetre tekintettel az irányelv 6. cikkének (1) bekezdése előírja, hogy a tisztességtelen feltételek nem jelentenek kötelezettséget a fogyasztóra nézve. Amint az az ítélezési gyakorlatból következik, olyan kógens rendelkezésről van szó, amely arra irányul, hogy a szerződő felek jogai és kötelezettségei tekintetében a szerződés által megállapított formális egyensúlyt a szerződő felek egyenlőségét helyreállító, valódi egyensúllyal helyettesítse. [...] Az irányelv által elérni kívánt védelem biztosítása érdekében a Bíróság már több esetben hangsúlyozta, hogy a fogyasztó és az eladó vagy szolgáltató közötti egyenlőtlen helyzetet csak a szerződő feleken kívüli, pozitív beavatkozás egyenlítheti ki. [...] E megfontolások fényében mondta ki a Bíróság, hogy a nemzeti bíróság hivatalból köteles vizsgálni az irányelv hatálya alá tartozó szerződési feltétel tisztességtelen jellegét, ezzel ellensúlyozván a fogyasztó és az eladó vagy szolgáltató közötti egyenlőtlen helyzetet. [...] Következésképpen az uniós jog által az érintett területen a nemzeti bíróságokra ruházott feladat nem korlátozódik annak pusztán lehetőségére, hogy valamely szerződési feltétel esetlegesen tisztességtelen jellegét megítéljék, hanem magában foglalja e kérdés hivatalból történő megítélésének kötelezettségét is, amennyiben a rendelkezésekre állnak az e tekintetben szükséges jogi és ténybeli elemek. [...] E tekintetben a Bíróság – a fogyasztó és az eladó vagy szolgáltató közötti kontradiktórus eljárás keretében eljáró nemzeti bíróság által előterjesztett előzetes döntéshozatal iránti kérelem elbírálása során – megállapította, hogy e bíróságnak hivatalból kell bizonyítást folytatnia annak megállapítása

érdekében, hogy az eladó vagy szolgáltató és a fogyasztó közötti szerződés részét képező feltétel az irányelv hatálya alá tartozik-e, és amennyiben igen, hivatalból kell értékelnie az ilyen feltétel esetlegesen tisztességtelen jellegét.²³

A rendes bíróságok tehát pozitív beavatkozásra kötelezettek a fogyasztók védelme érdekében, e körben hivatalból kell észlelniük és figyelembe venniük a tisztességtelenséget, akkor is, ha a fogyasztó erre nem hivatkozik, és még hivatalból bizonyításra (tények felderítésére) is kötelesek abból a célból, hogy megállapítható, az adott kikötés az irányelv hatálya alá esik-e.

Ilyen pozitív beavatkozásra a bíróságok nemcsak perekben kötelesek, de a fizetési meghagyás kibocsátása iránti kérelem alapján indult eljárásokban is.²⁴ Továbbá a választottbírósági ítélet érvénytelenítése iránt indított ügyekben is hasonló kötelezettség terheli a rendes bíróságokat.²⁵ A választottbírósági ítéletek végrehajtására irányuló eljárásban akkor kell hivatalból figyelembe venni a kikötés tisztességtelenségét, ha a hasonló természetű tagállami szabályok tekintetében is fennáll ilyen kötelezettség vagy diszkrecionális lehetőség; a hasonlóság tekintetében az irányelv a tagállami közrendi szabályokkal egyenrangúnak tekintendő.²⁶ Az egyszerű, az alapjogviszony tekintetében érdemi vitára kevés lehetőséget adó, végrehajtható okiratokba foglalt biztosítéki követelések érvényesítésére irányuló eljárásokhoz kapcsolódóan is meg kell teremteni a lehetőségét annak, hogy a tisztességtelen feltétellel szemben a fogyasztó érdemi bírói védelmet kaphasson.²⁷

Több ügyben annak tisztázása végett fordultak az EUB-hoz, hogy határozza meg, a hivatalból fellebbezés mely formái, módjai azok, amik kötelezőek, s hol vannak ennek a beavatkozásnak a határai. E körben került kimondásra, hogy az irányelv alapvető rendelkezései a tagállami jogok közrendi szintű szabályaival egyenlő erejűek, így az a tagállami fellebbezési bíróság, amely alapvetően csak a felek fellebbezési kérelmeinek keretei között vizsgálhatja felül az ügyet, de a közrendi szabályokat hivatalból is érvényesíteni köteles, így kell eljárjon az irányelv szerinti tisztességtelenség észlelése esetén is.²⁸

„[...] [Ha] a fellebbezés tárgyában eljáró bíróság a belső eljárási szabályok alapján jogosult megvizsgálni az elsőfokú eljárás adataiból egyértelműen megállapítható valamennyi semmisségi okot, és adott esetben a bizonyított tények alapján átminősíteni a hivatkozott jogalapot e feltételek érvénytelenségének megállapítása céljából, úgy hivatalból vagy a kérelem jogalapjának átminősítésével köteles az említett feltételek tisztességtelen jellegének az irányelv szempontjaira tekintettel történő értékelésére.”²⁹ Az a nemzeti bíróság, amely megállapítja valamely szerződési feltétel tisztességtelen jellegét, köteles egyrészt – anélkül hogy meg kellene várnia, hogy a fogyasztó erre vonatkozó kérelmet nyújtson be – az említett megállapításból a nemzeti jog alapján eredő minden következtetést levonni annak biztosí-

tása céljából, hogy e feltétel ne jelentsen kötelezettséget a fogyasztóra nézve.³⁰

Ezekben az ügyekben a hivatalból eljárási kötelezettség finomhangolására került sor, vagyis annak meghatározására, hogy a fogyasztó, mint peres fél perbeli nyilatkozatainak mennyiben terjeszkedhetnek túl azok a polgári bíróságok, melyek alapvetően a felek nyilatkozataihoz kötöttek. Ugyanakkor ennek a túlterjeszkedésnek a végső határát is kijelölte az EUB: a bíróság hivatalból isága nem mehet szembe a fogyasztó kifejezett akaratával. A bíróságnak hivatalból kell észlelnie a tisztességtelenséget, ezt a felek tudomására kell hoznia, és meg kell adnia számukra a lehetőséget e kérdéssel kapcsolatos nyilatkozataik előterjesztésére. Ha a fogyasztó ellenzi a tisztességtelenség figyelembevételét, ezt a bíróságnak tiszteletben kell tartania.³¹

Ezzel a követelményrendszerrel az EUB voltaképpen az eljárásjog nyelvére fordította le a tisztességtelen szerződéses kikötésekre vonatkozó irányelvi szabályozás lényegi elemét, mely szerint a tisztességtelenség csak az egyedileg meg nem tárgyalt kikötések vonatkozásában vethető fel. Ha az eljárás során a fogyasztó – annak tudatában, hogy a kikötés tisztességtelen lehet – ellenzi a tisztességtelenség következményeinek érvényesítését, a szabad és informált beleegyezését adta az adott feltétel alkalmazásához.

A jogegységi határozat a fentiek fényében a következő teendőket írta elő a rendes bíróságoknak.

„A bírói út hiányát a bíróság hivatalból veszi figyelembe, melynek vizsgálata során észlelnie kell a peres felek jogvitájára irányadó esetleges választottbírósági kikötést is. A bíróságnak e körben tájékoztatni kell a fogyasztót ezen szerződési feltétel tisztességtelenségéről, és felhívni őt – határidő tűzésével, a jogkövetkezményekre történő figyelmeztetéssel –, hogy kíván-e arra hivatkozni. Amennyiben a fogyasztó a határidőn belül nem nyilatkozik, vagy a tisztességtelenségre nem kíván hivatkozni, a bíróságnak a keresetlevelet idézés kibocsátása nélkül el kell utasítania vagy a pert meg kell szüntetnie [Vbtv. 8. § (1) bekezdés]. Amennyiben a fogyasztó – határidőn belül tett nyilatkozatában – a választottbírósági kikötés tisztességtelenségére hivatkozik, a bíróságnak a kereseti kérelmet érdemben kell tárgyalnia.”

Mi következik mindebből a választottbíróságokra nézve?

Mindenekelőtt számolni kell azzal, hogy mind a választottbírósági ítélet érvénytelenítése iránti perben eljáró bíróságnak hivatalból kell érvényesítenie a választottbírósági kikötés tisztességtelenségének következményeit az EUB fentebb hivatkozott döntése³² alapján, akkor is, ha arra a fogyasztó nem hivatkozott a választottbírósági eljárásban, vagyis a Vbtv. 55. §-a (1) bekezdésének b) pontja alapján a választottbíróság ítéletét érvénytelenítenie kell a bíróságnak. Hasonlóan hivatalból kell észlelnie a bíróságnak a tisztességtelenséget a választottbírósági ítélet végrehajtása iránt indított

eljárásban is az EUB döntésének³³ megfelelően, és a Vbtv. 59. §-ának *b*) pontja alapján meg kell tagadnia az ítélet végrehajtását, tekintettel arra, hogy e jogszabályhely alapján a magyar közrendbe ütközés esetén megtagadható a választottbírói ítélet végrehajtása, ami legalábbis diszkrecionális lehetőség a közrend érvényesítésére, ami viszont az EUB ítélete alapján megalapozza a kötelező hivatalbóliságot a tisztességtelen kikötés vonatkozásában, mivel az közendi rangú szabálynak tekintendő.³⁴ Mindebből következően a választottbírói ítéletet hozni – ha nem szándékozik érvényteleníthető és/vagy végrehajthatatlan ítéletet hozni – nem negligálhatja a választottbírói kikötés tisztességtelenségének kérdését, ha az eléje tárt tények alapján ennek lehetősége felmerül, noha erre a fogyasztó kifejezetten nem hivatkozott.

A fennmaradó kérdés már csak az, hogy mikor és miként 'hozakodjon elő' a választottbírói kikötés tisztességtelenségének kérdésével.

A válasz azért nem magától értetődő, mert a Vbtv. 5. §-ának (4) bekezdése szerint írásban létrejött választottbírói szerződésnek kell tekinteni azt is, ha az egyik fél keresetlevelében állítja, a másik fél pedig válasziratában nem tagadja, hogy köztük választottbírói szerződés jött létre, vagyis a fogyasztó érdemi 'perbebocsátkozása' megalapozza a választottbírói hatáskörét. A konszenzus létrejöttének ezen módja nyilvánvalóan nem általános szerződési feltételen vagy egyedileg meg nem tárgyalta feltételen alapul, következésképpen nem lehet önmagában tisztességtelen a Ptk. és a jogegységi határozat alapján. Így elvileg a kétfajta kikötési mód egymástól elválik, függetlenek, az egyik esetleges érvénytelensége nem érinti a másikat. Mégis, a két tény össze is kapcsolható. Ugyanis az EUB megközelítése szerint aktív fellépéssel kell az eljáró fórumnak a fogyasztót olyan helyzetbe hoznia, hogy az tudatosan, a tisztességtelenség lehetőségével számot vetve dönthessen arról, vitatja-e az adott kikötést. Ha ez elmarad, az azzal járhat, hogy a Vbtv. 5. §-ának (4) bekezdése szerinti nem tagadás nem valódi beleegyezést tükröz, hanem információhiányt, vagyis a fogyasztó azért nem vitatja a választottbírói kikötést, mert tudja, hogy az szerepel a szerződésben, de nem tudja, hogy annak tisztességtelenségére hivatkozhatna. Addig tehát, amíg a fogyasztót abba a helyzetbe nem hozták aktív támogatással, hogy a kikötés tisztességtelenségének jogkövetkezményeit érvényesíthesse, nem alkalmazható vele szemben olyan szabály, amely végeredményben ugyanoda vezet, mint maga a tisztességtelen kikötés, mivel ez az eredmény az eredeti kikötés közrejátszásával állhatott csak elő. A megoldás az lehet, ha a választottbírói ítélet az EUB 24. §-ának (3) bekezdését alkalmazza, vagyis a fogyasztói 'perbebocsátkozás' ellenére saját kezdeményezésével, hivatalból felveti az eljárás során a tisztességtelenség kérdését, tájékoztatva egyúttal a fogyasztót arról is, hogy ez hatásköri kifogást alapozhat meg. Ha a fogyasztó a hatásköri kifogást ezután előterjeszti, a választottbírói ítélet hatáskörrel

delmét igazoltnak ítéli, s ha a kifogást végeredményben alaposnak találja, azt úgy tekinti, mintha az előírt időben került volna előterjesztésre, ami a perbebocsátkozásokon alapuló későbbi hatáskör alapítást kizárja.

Kétségtelen, hogy ez a megoldás az alkalmazott szabályok határait feszegeti, és bonyolult is. Alternatívája az lenne, ha a választottbírói ítélet a kereset alperesnek való megküldésével egyidejűleg oktatná ki a fogyasztót arról, hogy hivatkozhat a tisztességtelenségre. Egyáltalán nem biztos azonban, hogy felperes keresete tartalmazza mindazokat a tényeket, melyekből a tisztességtelenséggel kapcsolatos szabályozás alkalmazhatósága valószínűsíthető (pl. általános szerződési feltételeket alkalmazott-e felperes, alperes fogyasztói státuszú-e). Előfordulhatnak olyan esetek, melyek első látásra nem tartoznak az érintett körbe, így az előzetes tájékoztatást nem tartaná a választottbírói ítélet indokoltnak, később mégis ennek ellenkezője derül ki, így szükségessé válhat a fentebb vázolt megoldás alkalmazása. Vagyis 'vésztartalékként' e forgatókönyv szerinti eljárásra akkor is szükség lehet, ha a választottbírói ítélet az előzetes írásbeli tájékoztatás módszerét választja.

Végül azzal a szcenárióval kell foglalkozni, hogy mi a teendő akkor, ha a fogyasztó nem vesz részt az eljárásban, semmilyen nyilatkozatot nem tesz. Ebben az esetben – ha a választottbírói ítélet helyt ad a keresetnek – fennáll az érvénytelenítés és végrehajtás megtagadás kockázata. Ezt az előzetes tájékoztatás képes lehet elhárítani, melyre sor kerülhet az eljárás lezárását megelőzően is, immár annak ismeretében, hogy a fogyasztó az addigi eljárásban nem vett részt (írásban nem nyilatkozott, tárgyalást elmulasztotta). Természetesen az is előfordulhat, hogy a választottbírói ítélet a rendelkezésre álló tények alapján meg tudja állapítani a kikötés semmisségét a fogyasztó eljárásban való részvétele nélkül is, melyet hivatalból megtehet az EUB gyakorlatára hivatkozva. Ugyanakkor a minősítéshez szükséges tények beszerzése, felkutatása végképp nem lenne összeegyeztethető a választottbíráskodás jellegével, és mivel a végrehajtható ítélet produkálása felperesnek is érdeke, így elvárható tőle, hogy a tisztességtelenség megítéléséhez szükséges tényeket önként előadja. Ha ezzel a lehetőséggel nem él, azt saját kockázatára teszi. A választottbírói ítélet viszont az várható el, hogy felhívja a felperes figyelmét a kikötés esetleges tisztességtelenségének későbbi jogkövetkezményeire.

A vázolt megoldások nagy valószínűséggel kielégítenék a Legfelsőbb Bíróság által az EBH 2011.2421 számon közzétett ítéletben lefektetett követelményeket is. Ebben az ügyben ugyanis a Legfelsőbb Bíróság azt mondta ki, hogy ha a választottbírói ítélet a perben felmerült tények, adatok alapján meghatározott semmisségi ok fennálltát észleli, ezt közölnie kell a felekkel, miként azt is, hogy ehhez képest milyen bizonyításra lehet szükség, és lehetőséget kell adnia a feleknek e körben indítványaik és nyilatkozataik előterjesztésére. Ezeket a követelményeket a Legfelsőbb Bíróság a tisztességtelenség

eljárás elvéből vezette le, a Vbtv. 27. §-ára hivatkozással. E kötelezettségek megsértése az ítélet érvénytelenítését vonhatja maga után a Vbtv. 55. §-a (1) bekezdésének c) pontja alapján. Ezzel az ítélettel a Legfelsőbb Bíróság a választottbírókhoz hasonló tájékoztatási kötelezettséget rótt, mint a Pp. 3. §-ának (3) bekezdése a rendes bíróságokra, csak azt a felek alapvető jogaiból vezette le. Ez annyiban mindenképpen támogató, hogy a választottbírók esetében még kevésbé kívánatosak a 'meglepetés ítéletek', mint a rendes bíróságok esetében, ugyanis itt nincs fellebbezés, vagyis a felek utólag sem tudnak reagálni az előállt új helyzetre. Legfeljebb azt hiányolhatjuk, hogy a Legfelsőbb Bíróság nem nevezte nevén azt, amire valójában ilyenkor sor kerül, s ez nem más, mint a jogi minősítés és a jogszabály-értelmezés kérdéseinek a felekkel való közös tisztázása a perkoncentráció érdekében. Ehelyett a Legfelsőbb Bíróság a semmisséget is ténykérdésnek minősítette, olyan jogi ténynek, melynek hivatalbóli észlelése esetén már aggálytalanabban kötelezhetők a választott- (és rendes) bíróságok a felek kioktatására a prejudikálás veszélye nélkül.³⁵

Dr. Wallacher Lajos

*ügyvéd
Squire Sanders*

Jegyzetek

- 1 Az 1/2014. Polgári jogegységi határozat ezt a jogegységi határozatot az új Ptk. körében nem tartja irányadónak, mivel annak tartalma az új Ptk.-ba beépült.
- 2 A továbbiakban a szöveg egyszerűsítése kedvéért az „általános szerződési feltételekben vagy egyedileg meg nem tárgyalott feltételekben” kettős fordulat helyett csak az általános szerződési feltételek kifejezést használom, mely alatt azonban a jogegységi határozat taglalása körében mindkét esetet értem.
- 3 1282/B/1993. AB határozat. Ennek az előző Alkotmány hatályon kívül helyezését követő alkalmazhatóságának lehetőségéről ld. a 22/2012. (V. 11.) AB határozatot és a 13/2013. (VI. 17.) AB határozatot.
- 4 Hasonló szabályt tartalmazott korábban a Ptk. 209/B. §-a, de csak a „lényeges” törvényi rendelkezésektől való „jelentős” eltérést minősítette tisztességtelennak, viszont ezt a szabályt is hatályon kívül helyezte a 2006. évi III. törvény, noha a miniszteri indoklás a korábbi szabályozást az azt ért bírálatokkal szemben megvédte. Azóta az Európai Unió Bíróságának gyakorlatában a diszpozitív szabályok jelentőséget nyertek a tisztességtelenség megítélésében a komplex értékelés részeként – erről a későbbiekben lesz részletesebben szó.
- 5 Megjegyzendő, hogy az új Ptk. 6:100. § semmisnek nyilvánítja a törvénynek a fogyasztó jogait megállapító rendelkezésétől a fogyasztó hátrányára való eltérést, de ez csak a nevesítetten a fogyasztók számára biztosított jogokra érvényes, és nem minden jogot megállapító diszpozitív szabályra, ha annak kedvezményezettje egyébként fogyasztó egy konkrét szerződésben.
- 6 Ld. a C-240-244/98. sz. Océano Grupo Editorial és Salvat Editores egyesített ügyeket, ECLI:EU:C:2000:346, 24. pont.
- 7 Ez számos ítéletben megerősítésre került – ld. pl. a C-472/10. sz. Invitel ügyet, ECLI:EU:C:2012:242, 22. pont.
- 8 C-168/05. sz. Mostaza Claro ügy, ECLI:EU:C:2006:675, valamint C-40/08. sz. Asturcom Telecomunicaciones ügy ECLI:EU:C:2009:615.
- 9 C-415/11. sz. Aziz ügy, ECLI:EU:C:2013:164 68. pont.
- 10 C-226/12. sz. Constructora Principado ügy, ECLI:EU:C:2014:10, 30. pont.
- 11 C-342/13. sz. Sebestyén ügy, ECLI:EU:C:2014:247. A Kúria a jogegységi határozat meghozatalakor ezt a döntést még nem vehette figyelembe, mivel az EUB az ügyet lezáró végzését 2014. április 3-án hozta.
- 12 Sebestyén ügy, 27. pont.
- 13 Sebestyén ítélet, 36. pont.
- 14 Ilyen jellegű értékelést végzett a Magyar Kereskedelmi és Iparkamara mellett szervezett Állandó Választottbírók eljáró tanácsa a Vb/07018; 2007/9. VBH számon közzétett ügyben. Ismerteti Lukács Józsefné: Válogatás a Magyar Kereskedelmi és Iparkamara mellett szervezett Állandó Választottbírók határozataiból. In: Kecskés László, Lukács Józsefné (szerk.): *Választottbírók könyve*. Budapest, HVG-ORAC, 2012. 419.
- 15 25. pont.
- 16 C-137/08. sz. VB Pénzügyi Lizing ügy, ECLI:EU:C:2010:659, 52–55. pont.
- 17 Dr. Petrik Ferenc (szerk.): *Polgári Jog I–III. Kommentár a gyakorlat számára*. Jogkódex Online, HVG-ORAC Kiadó, 2013, 1360 A/4 oldal, harmadik kiadás.
- 18 Legfeljebb a méltányosság alapján való döntés minősülhetne ilyennek nemzetközi választottbíráskodás esetén [1994. évi LXXI. törvény 49. § (3) bek.].
- 19 A jogérvényesítésbe indokolt beleérteni azt is, mikor a fogyasztó védekezést terjeszt elő (alperesi pozícióban) a vállalkozás által indított eljárásban.
- 20 A Sebestyén ügyben született EUB végzés 36. pontjának fentebb idézett magyar szövege is az irányelv mellékletét reprodukálja, így erre is irányadók a fentebb elmondottak.
- 21 C-484/08. sz. Caja de Ahorros ügy, ECLI:EU:C:2010:309.
- 22 A továbbiakban az elemzés csak a korábbi Ptk.-t és a rá épülő bírói gyakorlatot tárgyalja, az új Ptk. alapján nem végez elemzést, mivel arra tekintettel, hogy az új Ptk. expressis verbis tiltja a választottbírói kikötést, nem valószínű, hogy jogkövető szándékú felek kikötnének választottbírókat általános szerződési feltételekben fogyasztói szerződések esetében. Így az alábbiakban vázolt dilemmáknak és megoldási javaslatoknak gyakorlati jelentősége alapvetően azokban az ügyekben lehet, melyekben az új Ptk. hatályba lépése előtt kötöttek a felek olyan szerződést, amely egyúttal választottbírói kikötést is tartalmazott.
- 23 C-472/11. sz. Banif Plus Bank ügy, ECLI:EU:C:2013:88, 19–24. pont.
- 24 C-618/10. sz. Banco Espanol de Credito SA ügy, ECLI:EU:C:2012:349.
- 25 Mostaza Claro ügy.
- 26 Asturcom Telecomunicaciones ügy.
- 27 C-415/11. sz. Mohamed Aziz ügy, ECLI:EU:C:2013:164.
- 28 C-488/11. sz. Dirk Frederik Asbeek Brusse és Man Garabito ügy, ECLI:EU:C:2013:341.
- 29 Jörös ügy, C-397/11. ECLI:EU:C:2013:340.
- 30 Jörös ügy és Banif Plus Bank ügy.
- 31 C-243/08. sz. Pannon GSM ügy, ECLI:EU:C:2009:350, Dirk Frederik Asbeek Brusse és Man Garabito ügy, Banif Plus Bank ügy.
- 32 Mostaza Claro ügy.
- 33 Asturcom Telecomunicaciones ügy.
- 34 Asturcom Telecomunicaciones ítélet, 54. pont.
- 35 Álláspontom szerint a felek által nem hivatkozott, de az előadott tények alapján felmerült semmisség észlelése egy tekintet alá esik azzal, mint amikor a bíróság a felek által előadott tények és jogi minősítések között tapasztal ellenmondást, akár abból fakadóan, hogy másként értelmezi az alkalmazandó anyagi jogot. Ezt, ha nem akar meglepetés ítéletet hozni, közölnie kell a felekkel. Ennek a kérdéskörnek az elemzése azonban már egy 'másik történet', ami messze túlmutat jelen írás tárgyán és keretein.